

Atlasul lingvistic al dialectelor românești din nordul și din sudul Dunării (ALDRO),
Manuela NEVACI, Nicolae SARAMANDU (coordonatori), Irina FLOAREA,
Silviu-Ioan BEJINARIU, Ioan-Mircea FARCAȘ, Francisco R. CONSTANTIN,
Marinela BOTA, Emil ȚÎRCOMNICU, Editura Universității din București –
Bucharest University Press, București, 2024, 134 p. + XXVIII pagini introductive

Apărut sub egida Institutului de Lingvistică „Iorgu Iordan – Al. Rosetti” al Academiei Române, volumul se înscrie în seria atlaselor lingvistice românești și își propune să evidențieze unitatea limbii române în extensiunea sa spațială, susținând ideea existenței unui „continuu dialectal” (p. V). Demersul științific urmărește investigarea comparativă a dialectelor nord- și sud-dunărene vorbite în areale geografice diverse din Europa, precum România, Republica Moldova, Ucraina, Serbia, Ungaria, Albania, Bulgaria, Macedonia de Nord, Grecia și Croația.

Deși cercetarea dialectologică românească are o tradiție solidă, începută încă din primele decenii ale secolului al XX-lea (*Atlasul lingvistic român*, *Noul Atlas lingvistic român pe regiuni*, *Atlasul lingvistic aromân*, precum și atlasele dedicate dialectelor meglenoromân și istroromân), aceste lucrări, evaluate independent, nu permit întotdeauna o comparație directă și sistematică. Deosebirile în structura și în redactarea chestionarului, metodologia și modalitatea de prelucrare a materialului lingvistic reflectă opțiuni editoriale și priorități distincte, orientate spre particularitățile fiecărui dialect sau subdialect. În acest context, volumul recenzat se remarcă prin tentativa de a depăși aceste limite metodologice și de a oferi o perspectivă integratoare asupra variației dialectale, contribuind semnificativ la consolidarea unei viziuni unitare asupra limbii române în diversitatea manifestărilor sale regionale.

Din acest motiv, cercetarea care a stat la baza ALDRO, în vederea facilitării comparației atât între dialectele nord- și sud-dunărene, cât și cu alte atlase lingvistice europene, a optat pentru realizarea anchetei pe baza *Chestionarului Atlas Linguarum Europae* (ALE), alcătuit din 546 de întrebări formulate explicit.

Rețeaua cartografică a atlasului cuprinde 140 de localități, fiecare punct cartografic corespunzând unei suprafețe de aproximativ 20.000 km². Pentru dacoromână au fost selectate 118 localități, unele dintre acestea reprezentând puncte de anchetă comune atât *Atlasului lingvistic român*, cât și *Noului Atlas lingvistic român pe regiuni*. Dintre acestea, 98 de puncte coincid cu rețeaua cartografică a ALE, anchetele de teren fiind realizate în perioada 1980–1986.

Pentru dialectele sud-dunărene au fost selectate 22 de localități, situate în România (5 localități: 4 pentru dialectul aromân și 1 pentru dialectul meglenoromân), Bulgaria (1 localitate pentru dialectul aromân), Republica Macedonia de Nord (3 localități: 2 pentru dialectul aromân și 1 pentru dialectul meglenoromân), Grecia (7 localități: 6 pentru dialectul aromân și 1 pentru dialectul meglenoromân), Albania (4 localități pentru dialectul aromân) și Croația (2 localități pentru dialectul istroromân). Cercetarea realizată în sudul Dunării este cu atât mai valoroasă cu cât ea acoperă un gol existent în anii 1980, perioadă în care, din cauza condițiilor geopolitice, anchetele prevăzute în cadrul proiectului ALE nu au putut fi efectuate (p. V–VI).

Pentru fiecare localitate anchetată a fost redactată o descriere succintă, incluzând informații geografice și istorico-documentare, date privind structura etnică a populației, ocupațiile de bază, precum și repere culturale și turistice relevante. Totuși, materialul se dovedește inegal, unele localități beneficiind de descrieri mai ample decât altele. În vederea facilitării unei orientări mai rapide a

cititorului în arealul investigat, ar fi fost utilă indicarea apartenenței regionale și pentru punctele de anchetă 011. Ieud, 026. Sălciua de Jos, 048. Orăștie și 080. Ferești.

De asemenea, o revizuire atentă a primei părți a descrierii dedicate localității 006. Valea Vinului ar putea contribui la sporirea acurateții informațiilor prezentate. În cazul acestui punct de anchetă, apartenența regională, precum și caracterizarea zonei și a ocupațiilor de bază ale locuitorilor nu corespund situației reale, localitatea aflându-se în județul Satu Mare, și nu în județul Bistrița-Năsăud. Totodată, pentru identificarea exactă a punctului de anchetă Valea Vinului, menționăm că acesta este un punct de anchetă atât în rețeaua *Atlasului lingvistic român I* (pct. 339), cât și în *Noul Atlas lingvistic român pe regiuni. Crișana* (pct. 210).

Lista localităților este secundată de lista subiecților anchetei. În unele localități, ancheta a avut un singur informator, altele, între doi și patru subiecți. Detaliile despre persoanele care au răspuns la chestionarul anchetelor sunt minimale, notându-se doar numele și prenumele, vârsta, ocupația și, ocazional, alte detalii.

Atlasul propriu-zis este structurat în două secțiuni: hărți introductive și hărți lingvistice. Hărțile introductive prezintă rețeaua cartografică a *Atlasului lingvistic al dialectelor românești din nordul și din sudul Dunării*, precum și ariile de răspândire ale dialectelor dacoromân, aromân, meglenoromân și istroromân. Cele 75 de hărți lingvistice incluse în primul volum sunt ordonate în funcție de numerotarea chestiunilor din chestionar.

Hărțile din acest volum se disting, prin structură și concepție, față de cele ale atlaselor lingvistice regionale, întrucât autorii au acordat o atenție sporită dimensiunii interpretative a materialului. Din punct de vedere structural, fiecare hartă integrează două tipuri de date: pe de o parte, termenii obținuți ca răspuns la noțiunea programată în chestionar sunt redați în transcriere fonetică impresionistă, iar pe de altă parte, o analiză dublă a datelor lingvistice, realizată prin indicarea formei sau a formelor literarizate într-un chenar situat în partea dreaptă inferioară a hărții, corelate cu ariile lingvistice marcate cromatic. Totodată, cuvintele aparținând aceleiași familii lexicale, dar care conturează arii lingvistice, sunt redată în nuanțe cromatice apropiate.

Din punctul de vedere al noțiunilor selectate ca hărți, acestea se încadrează în următoarele domenii semantice: timpul și fenomenele atmosferice, pădurea, agricultura și pomicultura, animale domestice, animale sălbatice și păsări, pești și insecte, corpul omenesc, casa și curtea, oierit, activități casnice, obiceiuri, familia, verbul. După cum aminteam și mai sus, hărțile nu sunt grupate pe domenii semantice, ele fiind organizate în funcție de numărul întrebării din chestionar.

Hărțile incluse în acest volum au fost digitalizate cu ajutorul aplicației ALDRoMaps. Din punctul de vedere al organizării materialului, harta include: numărul hărții, titlul acesteia, traducerea titlului în limbile franceză și engleză, urmate de indicarea numărului întrebării din chestionar. Totodată, se precizează întrebarea sau modalitatea de obținere a răspunsului (gest, indicație). Pentru o documentare fidelă a realității extralingvistice, s-au utilizat și ilustrații, dovadă fiind fotografiile integrate în colțul din dreapta sus al hărții.

Deși, așa cum menționează autorii, hărțile sunt, cu precădere, lexicale, ele surprind și fenomene fonetice și morfologice comune dialectelor românești. Dintre aspectele de natură fonetică pot fi amintite: păstrarea africanei sonore *ɖ* în zona Banatului și la aromâni (vezi h. 8 *Frunză*; h. 46 *Buză*); rotacismul lui *-n-* în graiurile istroromâne (vezi h. 18 *Câine*; h. 44 *Spune*); stadii de palatalizare ale labialei *p* urmate de diftongul *je* (*sp'*, *st'*, *spt'*, *sk'*) (vezi h. 38 *Piele*) sau realizarea sunetului *p* în grupul consonantic *sp* (vezi h. 5 *Spic*); aria lui *u* final asilabic (vezi h. 10 *Măr*; h. 24 *Cuc*; h. 39 *Cap*); proteza vocalică *a-*, fenomen caracteristic graiurilor de tip moldovenesc, bănățean și aromân (vezi h. 53 *Miroase*); conservarea formei *câne*, fără epenteza lui *i*, într-o arie vastă, din care fac excepție Muntenia, Dobrogea și o parte din sud-estul Transilvaniei (vezi h. 18 *Câine*).

Dintre fenomenele de natură morfologică poate fi menționată trecerea substantivului *plămân* din seria masculinului în seria femininului, în forma *plămână* în arii marginale ce includ puncte din sud-vestul Transilvaniei și Crișana, precum și comunitățile de aromâni din Dobrogea și de aromânii fărșeroți și grămosteni din Republica Macedonia și Grecia. Un alt fenomen morfologic relevant este prezența formelor articulate cu articol hotărât *-l* în subdialectul moldovean din regiunea Republicii Moldova (vezi h. 72 *Taie* (cu *fierăstrăul*)).

În stabilirea ariilor lexicale marcate prin culori pe hărțile incluse în acest volum, autorii au avut în vedere, așa cum precizează, criteriul etimologic (p. V). Autorii ALDRO, spre deosebire de o parte dintre autorii atlaselor regionale, au realizat hărți și pentru noțiuni pentru care se înregistrează preponderent un singur termen, pentru a demonstra „unitatea limbii române în extensiunea sa spațială, într-un teritoriu de *continuum romanicum* (p. V) (vezi h. 5 *Spic*; h. 8 *Frunză*; h. 9 *Pădure*; h. 10 *Măr*; h. 11 *Pară* etc.). Alături de acestea, apar și hărți care relevă varietatea terminologică determinată de substrat, de diferențele de evoluție din latină, de împrumuturile din alte limbi și, nu în ultimul rând, de evoluția independentă a dialectelor.

În acest sens, pot fi menționate hărțile *Verișoară* (h. 71) și *Fântână* (h. 57), care ilustrează două dintre aspectele amintite anterior. În cazul hărții 71, *Verișoară*, din perspectiva evoluției celor două forme de bază, *vară* și *cusurină*, se constată că, în dacoromână, termenul *vară* (< lat. *uērus*), substantivat prin elipsă din expresia *consobrīnus uērus*, apare alături de derivatele *verișoară*, *văruică*, *vărușană*, în timp ce în aromână se păstrează forma *cusurină* și compusele *cusurină veără*, *cusurină ver* (< lat. *consobrīna*) (DELR¹). În ceea ce privește h. 45 *Plămân*, dacă în dacoromână termenul *plămân* (< ngr. *plemóni*) (DLR) are o răspândire aproape generală, în zonele de contact cu alte idiomuri, acesta este concurat de lexeme de origini diferite, precum *bojoc* (< magh. *borzsák*) (DA²), *drob* (< srb. *drob*) (DLR), *jigăriță* (< srb. *žigarica*) (DLR), *liohk* (< rus. *лѣк-, -oe*) (Dicț. rus.³).

Comparând h. 4 *Zăpadă*, h. 16 *Varză*, h. 17 *Usturoi*, h. 58 *Cioban* din ALDRO cu hărțile corespunzătoare realizate cu aproape 90 de ani în urmă și publicate în *Prospectul Atlasului lingvistic român*⁴ (1936), constatăm că ariile termenilor înregistrați pentru noțiunile menționate coincid, fapt care demonstrează stabilitatea în timp a repartiției lexicale în spațiul românesc, precum și continuitatea și conservarea fondului lexical de bază, în pofida transformărilor sociale, economice și culturale intervenite între cele două momente de anchetă.

Materialul lingvistic din hărți este redat în transcriere fonetică și sub forma unei liste de cuvinte (material necartografiat), iar gruparea termenilor înregistrați ca răspuns este realizată în funcție de criteriul frecvenței. Indicațiile morfologice apar doar în situațiile în care o formă de singular ar putea fi interpretată ca plural (vezi, de exemplu, *svikéj* (1 sg.), *svicl'i* (1 sg.) (p. 99)). Pentru a facilita căutarea termenilor în materialul lingvistic pus la dispoziție de atlas, ar fi fost utilă includerea unui indice al termenilor cuprinși în hărți, care probabil va apărea odată cu finalizarea publicării materialului.

În tradiția atlaselor lingvistice romanice și românești, volumul este însoțit de o serie de fotografii care surprind diferite aspecte ale anchetei lingvistice: subiecții și anchetatorii, elemente de arhitectură locală (locuințe și instituții de cult), obiecte din gospodărie aflate în diverse colecții muzeale, cărți de cult în limba română, monumente istorice, costume tradiționale, produse locale, fotografii vechi ale strămoșilor informatorilor, precum și peisaje ale arealului cercetat. Acest material, grupat în funcție de dialectele dacoromân, aromân, meglenoromân și istroromân, reprezintă o documentație vizuală deosebit de valoroasă, care completează și contextualizează datele lingvistice prezentate în atlas.

În ansamblu, volumul ALDRO se remarcă prin rigoarea metodologică, coerența organizării materialului și valoarea sa documentară. Prin integrarea tehnologiilor digitale în realizarea hărților lingvistice, autorii reușesc nu doar să continue tradiția atlaselor lingvistice românești, ci și să

¹ *Dicționarul etimologic al limbii române* (DELR), 2018, vol. II, partea a 2-a, *Clac–Cyborg*, coord. Ion Giurgea, Cristian Moroianu. București: Editura Academiei Române.

² Marius Sala, et al. (coord.), *Dicționarul limbii române* (DA/DLR), 2010, ediție anastatică, tomurile I–XIX. București: Editura Academiei Române.

³ Nicolae Corlăteanu, Eugeniu Russev, *Dicționar rus–român* (Dicț. rus.), 1954. Moscova: Editura de Stat a Dicționarilor Naționale și Străine.

⁴ *Prospect. Atlasul lingvistic român* (ALR), 1937, publicat de Muzeul Limbei Române din Cluj sub înaltul patronaj al M. S. Regelui Carol II, de Sever Pop și Emil Petrovici, sub direcția lui Sextil Pușcariu. Monitorul Oficial și Imprimeriile Statului, Imprimeria Națională.

o valorifice într-o formă modernă, accesibilă și eficientă din punct de vedere științific. Concordanța dintre ariile lexicale surprinse în ALDRO și cele consemnate în *Atlasul lingvistic român* realizat cu aproximativ opt decenii în urmă confirmă stabilitatea fondului lexical de bază și unitatea limbii române în extensiunea sa spațială. Totodată, varietatea fenomenelor lexicale, fonetice și morfologice ilustrate de hărți evidențiază dinamica internă a dialectelor românești și complexitatea proceselor de evoluție lingvistică. Prin urmare, volumul se impune ca un instrument de referință indispensabil pentru cercetarea dialectologică și geolingvistică românească, oferind atât specialiștilor, cât și publicului interesat o imagine fidelă și actualizată a realității lingvistice românești.

Gabriela Violeta ADAM

Institutul de Lingvistică și Istorie Literară „Sextil Pușcariu”,

Academia Română, Cluj-Napoca

gabriela.adam@acad-cj.ro

Oliviu FELECAN, Alina BUGHEȘIU (eds.), *NAME AND NAMING, Proceedings of the SIXTH International Conference on Onomastics “Name and Naming” – (In)correctness in Onomastics*, BAIJA MARE, SEPTEMBER 5-7, 2023, Cluj-Napoca, Editura MEGA, 2024, 984 p.

Volumul *Proceedings of the 6th International Conference on Onomastics “Name and Naming” – (In)correctness in Onomastics*, editat de Oliviu Felecan și Alina Bugheșiu, publicat la editura MEGA (Cluj-Napoca, 2024), însumează 984 de pagini și reunește lucrările prezentate în cadrul celei de a șasea ediții a conferinței ICONN, desfășurate la Baia Mare în perioada 5-7 septembrie 2023. Volumul este structurat în patru secțiuni tematice: antroponimie, toponimie, nume în spațiul public și teorie onomastică (cu extensii spre traductologie, literatură și media). Organizarea reflectă direcțiile actuale de cercetare din domeniu și propune o abordare largă a conceptului de *(in)correctness* aplicat diferitelor categorii de nume.

Un aspect definitoriu al conferinței, reflectat și în volumul recenzat, este caracterul său multilingv, care susține diversitatea metodologică și culturală a cercetării onomasticii contemporane. Organizarea secțiunilor pe diferite limbi – română, engleză, franceză, germană, italiană – oferă participanților oportunitatea de a-și prezenta lucrările în limba maternă sau în idiomul care le este cel mai la îndemână dintre cele selectate drept oficiale ale conferinței. Se poate observa că numărul studiilor redactate într-o limbă de circulație internațională este mai mare decât cel al articolelor scrise în limba română, fapt care indică orientarea internațională a conferinței și integrarea acesteia într-un circuit academic transnațional.

Secțiunea I – (In)correctness in anthroponymy / (In)corectitudine în antroponimie

Lucrările primei secțiuni, dedicată antroponimiei, se desfășoară pe parcursul a peste două sute de pagini și reunește douăzeci și cinci de studii. Contribuțiile provin dintr-o varietate de spații culturale – de la Brazilia la Zimbabwe, până în Italia, Lituania și România – și explorează numele personale ca entități identitare, pragmatice și socioculturale. Studiile glosează despre normele de adecvare antroponimică, istoria conversațională a numelor, supranumele, politicile statale de reglementare a numirii, alături de fenomene mai puțin studiate, precum antroponimia comunităților marginale sau interferențele culturale în numirea copiilor. Această secțiune construiește un portret complex al numelui contemporan, un nume privit nu doar ca etichetă referențială, ci și ca act de identitate, instrument social și marcă ideologică.

Un loc aparte în această secțiune îl ocupă studiul Daiane Felecan, *Congruență, (in)corectitudine și adecvare în cazul antroponimelor*. Cu aceeași rigoare conceptuală și sensibilitate analitică ce îi caracterizează întreaga operă, autoarea problematizează statutul numelui personal ca instrument identitar, discursiv și sociocultural. Lucrarea propune o analiză a numelui personal prin raportare la conceptele de congruență și adecvare, discutate în cadrul teoretic coșerian. Abordarea presupune un nivel ridicat de abstracție teoretică, ceea ce poate limita accesibilitatea pentru cititorii interesați, în principal, de studii de caz empirice.

În aceeași secțiune, articolul semnat de Eduardo Tadeu Roque Amaral, *The influence of identity and social factors in the selection of anthroponyms for political life in Brazil*, oferă o perspectivă sociolingvistică interesantă asupra numelor din Brazilia, spațiu marcat de multiculturalism, inovație lingvistică și tradiții onomastice hibride. Autorul investighează felul în care părinții combină influențe indigene, afro-brazilien, europene și americane, pentru a genera forme onomastice inedite. Studiul evidențiază dimensiunea socială a numirii: aspirațiile familiei, presiunea modei, statutul social, identitatea rasială sau vizibilitatea culturală.

Studiul semnat de Kudzai Cathrine Bingsai, *Myths and facts of anthroponymy in Zimbabwean Shona culture*, propune o analiză a sistemului antroponimic din Zimbabwe, unde numele personale funcționează ca enunțuri încărcate ideologic, moral și identitar. Autoarea examinează nume motivaționale, nume-propoziție și nume-tematice (religioase, politice, istorice), reliefând felul în care acestea codifică experiențele colective ale societății postcoloniale.

Giulia Guzzo, în articolul *Torino e oltre: politiche onomastiche in uno scenario multiculturale*, introduce o perspectivă modernă în studiul numelor: variabilitatea antroponimelor în comunitățile digitale italiene. Autoarea analizează pseudonime, variații grafice, hibridizări și forme expresive utilizate în mediile online, evidențiind modul în care mediul digital transformă normele tradiționale ale numirii. Aceasta arată că identitatea digitală este fluidă, experimentală și în permanentă schimbare, iar antroponimia online devine un spațiu privilegiat al creativității contemporane.

Secțiunea a II-a – (In)correctness in toponymy / (In)corectitudine în toponimie

A doua parte a volumului este cea mai extinsă și reunește un număr semnificativ de studii dedicate toponimiei, în special hodonimiei. Studiile incluse aici acoperă o arie geografică vastă – România, Bulgaria, Grecia, Franța, Lituania, Estonia, Croația – și tratează teme despre procesele de redenumire urbană, politicile memoriei, presiunile ideologice, standardizările lexicale și manifestările culturale ale disputelor identitare.

În articolul *(In)corectitudine în redenumirea unor străzi ca urmare a războiului ruso-ucrainean*, Oliviu Felecan analizează reacțiile, cu reflectare în hodonimie, generate de războiul ruso-ucrainean, evidențiind modul în care evenimentele geopolitice influențează simbolic structura urbană. Autorul investighează redenumiri motivate de respingerea imaginarului cultural rusesc sau de solidaritatea față de Ucraina, observând cum (in)corectitudinea toponimică se redefinește în funcție de presiunea ideologică și de sensibilitatea publică.

O altă perspectivă care examinează hodonimele ca instrumente de inscripționare a memoriei oficiale în spațiul public este cea a Mayei Vlahova-Angelova, reflectată în articolul *Urban toponymy of the city of Sofia as a battlefield between pro-Russian and anti-Russian views*. Autoarea argumentează că numele de străzi reprezintă mecanisme deliberate de instituire a unei versiuni autorizate a trecutului, că acestea funcționează ca forme de putere simbolică. Studiul oferă exemple convingătoare din contextul bulgar, unde schimbările politice succesive au generat serii de redenumiri orientate spre rescrierea memoriei urbane.

Margareta Manu-Magda, în *Aspecte ale relației in/corect ilustrate de hodonimia românească actuală din perspectiva globalizării*, investighează procesul de standardizare și de adaptare a numelor de străzi în contextul globalizării. Aceasta analizează schimbări motivate de modernizare, dezvoltare urbană, imagine publică și convergențe culturale internaționale. Studiul propune o interpretare a (in)corectitudinii ca rezultat al unor tensiuni între tradiția locală, presiunile globalizării și necesitățile administrative.

Studiul Adelinei Emilia Mihali, *Toponime „rușinoase” – între imaginație și explicație*, reprezintă o contribuție neconvențională, întrucât abordează o zonă sensibilă, adesea ignorată sau

minimalizată în cercetarea toponimică: numele de locuri cu valoare percepută drept indecentă sau tabu. Autoarea investighează felul în care asemenea toponime se nasc la intersecția dintre imaginația populară, practicile comunitare de desemnare și mecanismele narative care circulă în tradițiile locale. Articolul scoate în evidență și faptul că toponimele „rușinoase” sunt, adesea, expresii ale unei imaginații colective, care folosește umorul, hiperbola sau metafora pentru a defini și a înțelege spațiul.

O lucrare aparte este cea a Emmei Tămăianu Morita, *Of plum trees, lotuses and snakes: Cultural functions of naming and re-naming in Japanese toponymy*, care propune o analiză a funcțiilor culturale ale denumirii și ale redenumirii în spațiul japonez. Studiul examinează categorii lexicale recurente și le corelează cu structuri simbolice și dinamici socioistorice specifice. Prin analiza unor categorii lexicale recurente în toponimie, studiul oferă un cadru util pentru interpretarea mecanismelor prin care comunitățile atribuie sens locurilor și negociază identitatea lor colectivă.

Cercetarea Justynei B. Walkowiak, *The notion of (in)correctness in urban naming*, abordează direct criteriile de evaluare a corectitudinii denumirilor urbane, cu accent asupra hodonimelor din Polonia. Autoarea analizează raportul dintre normele lingvistice prescriptive și practicile concrete de atribuire a numelor de străzi, evidențiind faptul că deciziile locale se sprijină pe un ansamblu eterogen de criterii – de la tradiția lingvistică și preferința pentru forme autohtone, până la considerente estetice, funcționale și ideologice.

În secțiunea dedicată toponimiei, majoritatea contribuțiilor au ca subiect (in)corectitudinea în relație cu procese de redenumire, intervenții ideologice și negocieri ale memoriei colective. Conceptul este explorat preponderent în registru politico-ideologic, în timp ce dimensiunea strict lingvistică – structurală sau normativă – rămâne mai puțin reprezentată. În consecință, toponimia este analizată, în principal, ca fenomen discursiv și simbolic și, mai rar, ca sistem denominativ cu regularități interne.

Secțiunea a III-a – (In)correctness in names in public space / (In)corectitudine în numele din spațiul public

Această secțiune reunește o serie de studii care examinează felul în care numele funcționează în spațiul public, la intersecția dintre identitate, politică, cultură, ideologie, reprezentare socială și memorie colectivă. Contribuțiile acoperă o diversitate de domenii: de la limbajul semnelor până la discursul antisemit, denumiri artistice, sportive, religioase sau medicale, supranume profesionale, zoonime, fitonime. Prin această diversitate tematică, secțiunea dezvăluie cum (in)corectitudinea onomastică nu este numai o chestiune lexicală, ci și un simptom al raporturilor de putere, al construcțiilor discursive și al tensiunilor contemporane privind normele sociale, etice și politice.

În articolul Ioanei Bud, *Convenance et disconvenance onomastique dans le cas du métanationalisme Beur*, sunt analizate practicile onomastice din contextul metanaționalismului Beur, un fenomen complex, care privește identitățile franco-magrebene. Studiul examinează modul în care numele pot funcționa ca marcatori ai apartenenței sau ai distanțării identitare și evidențiază strategiile prin care indivizii negociază vizibilitatea culturală în spațiul urban și mediatic francez. Contribuția ilustrează dimensiunea sociodiscursivă a (in)corectitudinii, în măsura în care adecvarea sau inadecvarea onomastică este evaluată în raport cu normele sociale și simbolice dominante.

Artur Gałkowski, în articolul *Alcuni dilemmi nell'uso della terminologia onomastica italiana e internazionale*, abordează o problematică metaonomastică, discutând statutul și variația terminologiei de specialitate. Autorul examinează statutul termenilor onomastici ca termeni științifici și insistă asupra necesității unei standardizări interculturale, evidențiind modul în care divergențele conceptuale și formale afectează coerența domeniului. Analiza sectorului metaonomastic, în special a productivității morfemelor derivaționale în *-onym/-onimo*, aduce o contribuție clară la înțelegerea terminologiei și la conturarea unei perspective unitare asupra onomasticii contemporane.

Žaneta Dvořáková, în articolul *“Jewish” names and antisemitism in Czech press (1867–1918)*, propune o analiză istorică a modului în care presa cehă de la sfârșitul secolului al XIX-lea și începutul secolului al XX-lea a utilizat numele evreiești ca instrumente de stereotipizare și de discurs antisemit. Autoarea demonstrează faptul că onomastica devine un indicator privilegiat al prejudecății: numele sunt folosite pentru a asocia identități negative, pentru a construi diferențe stigmatizate și pentru a legitima excluderea socială.

Într-un registru diferit, Dumitru Loșonți, prin contribuția sa, *Forme greșite în onomastica din Transilvania*, analizează mecanismele prin care asemenea „forme greșite” intră în circulație: transliterări defectuoase, interpretări administrative pripite, influența altor limbi folosite în regiune (maghiara, germana, latina), erori cartografice devenite tradiție sau mutații determinate de uzul comunitar. Studiul subliniază că aceste greșeli nu trebuie înțelese strict normativ, ci ca un fenomen inevitabil al coexistenței culturale și al dinamicii istorice specifice Transilvaniei. Contribuția lui Dumitru Loșonți nu se limitează la inventarierea erorilor, ci propune un cadru de lectură pentru modul în care acestea trebuie integrate în interpretarea istorică și sociolingvistică a numelor din Transilvania.

Secțiunea a IV-a – Onomastic theory. (In)correctness in translation studies, literary onomastics and cinema/video gaming / Teorie onomastică. Traductologie, Onomastică literară și Cinema/jocuri video

Ultima parte a volumului este dedicată teoriei onomastice și aplicată în domenii precum literatura, cinematografia, animația sau gamingul. Contribuțiile analizează numele divine, strategiile de traducere, creativitatea denominativă în literatură și în animație, gestionarea sensibilităților culturale în jocurile video, etimologiile populare și provocările transliterării în spații lingvistice îndepărtate. Prin această varietate conceptuală, secțiunea arată că numele nu sunt simple etichete, ci dispozitive semantice complexe, încărcate de valori estetice, simbolice, culturale și chiar etico-politice.

Grant W. Smith, prin studiul său, *Names and sources in Shakespeare's Othello*, realizează o incursiune în onomastica literară, reușind să exploreze relația subtilă dintre nume, personaj și sursele intertextuale ale tragediei *Othello*. Smith urmărește genealogia numelor principale din piesă și analizează modul în care acestea își extrag forța semantică din antecedente culturale, istorice și textuale. În viziunea sa, numele *Othello*, *Iago*, *Desdemona* sau *Brabantio* nu funcționează ca niște simple identificări, ci ca purtătoare de sensuri care prefigurează conflictul, tensiunea morală și traiectoriile tragediei shakespeariene. Smith demonstrează că Shakespeare preia nume din tradiția italiană și le reconfigurează pentru a potența efectul dramatic, transformându-le în indicii simbolice ale alterității, ale manipulării sau ale fragilității umane. Este un studiu care, pe lângă evidențierea mecanismelor onomastice shakespeariene, reafirmă rolul numelor în configurarea sensurilor unei capodopere.

În ansamblu, volumul se remarcă prin amplexarea materialului reunit și prin diversitatea geografică și tematică a contribuțiilor. Deși studiile diferă ca metodologie și tradiție academică, ele converg spre evidențierea faptului că numele funcționează ca instrumente de organizare a identității, a memoriei și a reprezentării sociale. Indiferent că este vorba despre antroponime, toponime sau nume din spațiul cultural și mediatic, contribuțiile incluse arată că actul numirii implică dimensiuni sociale, culturale și ideologice, care depășesc nivelul strict referențial.

Selecția studiilor reflectă direcții actuale de cercetare din onomastică și ilustrează caracterul interdisciplinar al domeniului. Totodată, volumul evidențiază varietatea modurilor în care conceptul de (in)corectitudine poate fi aplicat, de la norme lingvistice și practici administrative la contexte identitare și discursive. Chiar dacă nivelul de integrare teoretică diferă între secțiuni, ansamblul oferă o imagine coerentă asupra preocupărilor recente din cercetarea numelor.

În concluzie, *Proceedings of the 6th International Conference on Onomastics “Name and Naming” – (In)correctness in Onomastics* reprezintă o contribuție remarcabilă în literatura de specialitate, reunind perspective variate asupra fenomenului onomastic contemporan. Volumul poate constitui un punct de referință pentru cercetătorii interesați de relația dintre numire, normă și discurs public, oferind atât studii de caz relevante, cât și reflecții teoretice aplicate.

Cristina PERIDE

Universitatea Tehnică din Cluj-Napoca,

Centrul Universitar Nord Baia Mare

peride_cristina@yahoo.com

Lionel WEE, *Automation in Communication: The Ideological Implications of Language Machines*, Routledge, London and New York, 2025, 160 p.

Publicată în seria „Routledge Studies in Sociolinguistics”, monografia cercetătorului Lionel Wee, profesor la Universitatea Națională din Singapore, propune un demers teoretic într-un domeniu în plină expansiune: analiza discursului mediat de inteligența artificială. Lucrarea nu descrie pur și simplu performanțele tehnologice ale noilor mașini de limbaj, ci cercetează fundamentele ideologice care guvernează modul în care înțelegem actul comunicativ în era automatizării. Studiile filologice se confruntă adesea cu limitele instrumentarului clasic în fața textelor generate de algoritmi, iar volumul lui Wee deschide o direcție clară pentru reevaluarea acțiunii prin limbaj și a conceptului de intenționalitate.

Argumentația autorului, dezvoltată încă din capitolul introductiv, *Machines Are Talking...But Are They Actually Speaking?* (p. 1–17), arată că modelele tradiționale ale pragmaticii sunt insuficient echipate pentru explicarea interacțiunilor dintre om și mașină. Wee identifică două obstacole majore în teoria actuală: „viziunea personalistă asupra sensului” și „paradigma tradițională a vorbirii”. Prima presupune că semnificația derivă exclusiv din intenția conștientă a unui vorbitor uman, în timp ce a doua reduce comunicarea la o structură diadică (emițător-receptor) în care ambele părți sunt subiecte biologice. Pe baza unor exemple variate, de la semnele automatizate din parcări până la modele complexe precum ChatGPT, autorul arată că această centralitate a intenției emițătorului devine problematică atunci când sursa discursului nu posedă o conștiință proprie.

În capitolul al doilea, *Laying the Groundwork* (p. 18–34), Lionel Wee introduce cadrul teoretic al postumanismului și chestionează rigiditatea granițelor dintre om și mașină. Conceptul central utilizat aici este cel de *assemblage* („asamblaj”), prin care acțiunea comunicativă nu mai este o proprietate localizată strict în interiorul unui individ, ci o responsabilitate distribuită într-o rețea de participanți umani și tehnologici. Astfel, Wee mută discuția de la capacitățile tehnice ale mașinii către structura relațională a întregii interacțiuni.

Analiza se aprofundează în capitolul al treilea, *The Death of the Speaker* (p. 35–50), un titlu ce face trimitere la celebrul eseu al lui Roland Barthes. Autorul deconstruiește rolul vorbitorului utilizând categoriile lui Erving Goffman referitoare la formatele de producție a discursului. Acestea includ animatorul (entitatea care produce fizic sunetul sau textul), autorul (cel care a proiectat mesajul) și instanța responsabilă pentru conținut (cea ale cărei opinii sau convingeri sunt exprimate). Wee demonstrează că automatizarea produce o disociere între aceste roluri: în cazul unui sistem generativ, mașina poate îndeplini simultan rolul de animator și de autor, însă statutul de instanță responsabilă pentru conținut rămâne adesea o proiecție a receptorului. Această distribuție a responsabilității enunțării obligă lingvistica să accepte că un act de vorbire poate fi valid și atunci când emițătorul nu deține o intenționalitate de natură biologică.

Analiza propusă de Lionel Wee evoluează de la deconstrucția teoretică la examinarea modului în care receptorul uman gestionează interacțiunea cu sistemele automate. În capitolul al patrulea, *A Hearer-Based Pragmatics* (p. 51–67), autorul argumentează că succesul comunicării cu o mașină de limbaj nu depinde de existența unei intenții reale a acesteia, ci de capacitatea ascultătorului de a-și asuma o postură intențională. Perspectiva contează pentru filologie, fiindcă redefinesc sensul ca produs al interpretării receptorului, nu ca dat preexistent în mintea unui emițător.

În sprijinul acestei teze, Wee explorează conceptul de asamblaj comunicativ, inspirat de teoriile lui Deleuze și Guattari, și arată că limbajul nu este un sistem izolat, ci o practică ce implică oameni, tehnologii și contexte specifice. Argumentul oferă o bază solidă pentru înțelegerea motivelor pentru care utilizatorii tind să trateze roboții de chat drept interlocutori reali: aceștia sunt proiectați să funcționeze în rețele care mimează sociabilitatea umană.

Această observație se leagă de analiza din capitolul al cincilea, *Gradations of Anthropomorphism* (p. 68–85). Wee susține aici că nivelul de umanitate pe care îl atribuim unei mașini rezultă dintr-o calibrare deliberată a limbajului, o strategie programată care declanșează reacții specifice. Astfel,

cartea depășește nivelul unei simple expuneri tehnologice și pune la dispoziția cercetătorului un instrumentar precis pentru analiza impactului discursului AI asupra experienței comunicative.

În timp ce primele cinci capitole constituie nucleul pragma-lingvistic al monografiei, ultimele trei secțiuni extind discuția către macrosociologie și filosofia viitorului. În capitolul al șaselea, Wee analizează inovația lingvistică a asamblajelor generative, ridicând problema filosofică a dreptului de „moștenire” asupra textelor (cum ar fi literatura) create de mașini, care nu doar copiază mecanic. Capitolul al șaptelea mută lupa de la dialogul individual om-chatbot la nivel macro, analizând corporațiile și chestionând cine își asumă responsabilitatea publică atunci când AI-ul greșește în numele unei companii. În fine, capitolul al optulea sintetizează teoria, concluzionând că limbajul nu mai este un monopol biologic uman, ci un fenomen emergent, care ia naștere și evoluează din colaborarea hibridă dintre om și tehnologie.

Totuși, volumul prezintă și anumite vulnerabilități metodologice care impun o lectură atentă. O primă rezervă vizează extinderea excesivă a conceptului de automatizare. Autorul așază în aceeași categorie tehnologii cu un nivel de complexitate radical diferit, de la simple panouri electronice de parcare până la modele avansate de limbaj. Generalizarea riscă să dilueze rigoarea analizei pragmatice, fiindcă interpretarea unui mesaj mecanic rigid nu poate fi echivalată cu negocierea subtilă a sensului dintr-un dialog imprevizibil purtat cu inteligența artificială. Totodată, accentul masiv pus pe dimensiunea sociologică a comunicării marchează o distanțare vizibilă de la lingvistica aplicată. Wee prioritizează teoriile ideologice generale în detrimentul analizei pe corpusuri de conversații reale, lăsând detaliile fine ale strategiilor retorice într-un plan secund.

Dincolo de aceste rezerve, utilitatea lucrării pentru domeniul pragma-lingvistic rămâne incontestabilă: volumul oferă cercetătorului o bază teoretică solidă pentru validarea textelor generate de algoritmi drept acte de comunicare autentice. Destinatarul prototipic este specialistul din sfera analizei discursului și a pragmaticii, dar și doctorandul preocupat de noile configurații ale filosofiei limbajului în era tehnologică. Evaluarea globală a monografiei confirmă importanța ei în redefinirea proceselor de enunțare și a responsabilității discursive.

În concluzie, lucrarea lui Lionel Wee arată că moartea simbolică a vorbitorului nu înseamnă dispariția sensului, ci nașterea unei noi responsabilități interpretative a receptorului. Volumul transformă o provocare tehnologică într-o ocazie de rafinare a instrumentarului lingvistic clasic. *Automation in Communication* rămâne astfel o lectură importantă pentru oricine vrea să înțeleagă mecanismele profunde ale limbajului într-o lume aflată în plină transformare digitală.

Sorina-Georgiana TROCARU

Universitatea din București, Școala Doctorală a Facultății de Litere

sorina.trocaru@s.unibuc.ro

Robert C. BERWICK și Noam CHOMSKY, *De ce doar noi? Limbaj și evoluție*, traducere de Adina CHIRILĂ și Alexandru GAFTON, București, Editura Universității din București – Bucharest University Press, 2026, 246 p.

Ediția românească a volumului *Why Only Us: Language and Evolution* a apărut la Editura Universității din București – Bucharest University Press, în 2026, sub titlul *De ce doar noi? Limbaj și evoluție*, în traducerea Adinei Chirilă și a lui Alexandru Gafton; originalul a fost publicat de MIT Press în 2016.

Robert C. Berwick este profesor la MIT, cu cercetări în lingvistică computațională, cogniție și modele ale achiziției limbajului, iar Noam Chomsky, profesor la University of Arizona și profesor emerit al MIT, este figura centrală a tradiției generativiste contemporane. Tema cărții trebuie plasată în contextul biolingvisticii, al programului minimalist și al dezbaterii mai vechi privind continuitatea

sau discontinuitatea evoluției limbajului. Biolingvistica urmărește să înțeleagă limbajul ca parte a biologiei umane, adică drept o capacitate cognitivă specifică speciei, dependentă de organizarea creierului și de istoria evolutivă a omului. Programul minimalist, asociat cu Noam Chomsky, încearcă să explice limbajul printr-un număr cât mai redus de principii și operații fundamentale, dintre care cea mai importantă este operațiunea *Merge* (tradusă în ediția românească prin „unire” (p. 19, 51, 86), deși poate că ar fi fost mai adecvat „combinare” sau „fuziune”) – mecanismul prin care elementele lingvistice sunt combinate pentru a forma structuri complexe.

Din punctul de vedere al autorilor, întrebarea decisivă nu este dacă oamenii comunică, ci cum anume a apărut facultatea limbajului ca proprietate specific umană. Miza cărții este, astfel, explicarea evoluției limbajului uman, pornind de la ceea ce autorii numesc „proprietatea de bază” a acestuia, idee care își are sursa conceptuală în definiția humboldtiană a limbajului ca activitate generativă și care este formulată în carte astfel: „o limbă este un sistem computațional finit care generează o infinitate de expresii, fiecare dintre ele având o interpretare în sistemele semantico-pragmatic și senzorio-motor” (p. 9).

Primul capitol, *De ce acum?* (p. 9–66), justifică posibilitatea reluării și a formulării riguroase a problemei evoluției limbajului, după ce aceasta fusese eliminată din comunicările și programele de cercetare lingvistică încă din 1866, printr-o decizie a *Société de Linguistique de Paris*, fiind considerată o temă speculativă. Autorii susțin că această întrebare poate fi abordată în mod serios abia în contextul actual, în care teoria lingvistică a reușit să reducă semnificativ complexitatea obiectului său de cercetare și să izoleze ceea ce ei numesc „motorul de bază care pune în mișcare sintaxa limbajului” (p. 10) – adică operația „unire”.

În primul capitol, autorii intră în polemică, pe de o parte, cu explicațiile adaptative simplificatoare, care consideră limbajul doar un instrument de comunicare apărut treptat, prin acumulări graduale, în acord cu principiul darwinian *natura non facit saltum*, „natura nu face salturi” (p. 11). Pe de altă parte, ei resping și interpretările care încearcă să explice limbajul uman prin identificarea unor precursori direcți în sistemele de comunicare ale animalelor. În perspectiva lui Berwick și a lui Chomsky, limbajul nu poate fi redus la o formă mai complexă de comunicare animală și nici explicat exclusiv ca adaptare progresivă la nevoile comunicării. Dimpotrivă, el trebuie înțeles ca o inovație cognitivă specific umană, marcată de o discontinuitate semnificativă față de alte sisteme biologice de comunicare. De aceea, problema centrală a cărții devine explicarea acestei discontinuități: cum poate fi înțeleasă apariția unei capacități cognitive atât de distincte fără a ieși din cadrul general al teoriei evoluției.

Teza centrală susținută de Berwick și Chomsky este că limbajul nu a evoluat pentru comunicare, ci ca „instrument mental intern” (p. 13), iar externalizarea – vorbirea, ordonarea liniară a cuvintelor – este un proces secundar, posterior și în mare măsură contingent istoric. În această logică, diversitatea limbilor nu ar reflecta o diversitate profundă a facultății de limbaj, ci moduri multiple de rezolvare a problemei externalizării. Această idee reprezintă, după părerea noastră, o contribuție fertilă a volumului: ea îndrumă cititorul să distingă între limbaj ca facultate cognitivă și limbile istorice ca sisteme externe variabile.

Totuși, tocmai aici începe și dificultatea cărții. Din perspectiva autorilor, eleganța explicației vine din reducerea nucleului limbajului la operația compozițională „unire” și la câteva consecințe ale unei arhitecturi minimale. Aceasta ar fi schimbat procesarea liniară a limbajului într-o „recursivitate amplu structurată ierarhic” (p. 19), care permite combinarea unui set finit de unități în expresii lingvistice infinite. Considerăm că această formulare teoretică este impresionantă, dar nu poate fi echivalată cu o demonstrație empirică deplină. Cartea câștigă mult prin puterea de unificare conceptuală, însă pierde prin faptul că prezintă un program de cercetare ca și cum ar fi o soluție deja confirmată.

Capitolul I conține două subcapitole despre teoria evoluționistă (p. 25–51) și genomică (p. 51–65), foarte dense din punct de vedere teoretic și utile pentru cititorul insuficient familiarizat cu domeniul biologiei evoluționiste și al geneticii. Berwick și Chomsky au meritul de a respinge imaginea simplificată a darwinismului ca evoluție lentă, continuă și previzibilă, în care fiecare trăsătură apare treptat prin adaptări succesive. Ei arată că evoluția poate include și procese mai complexe: modificări

genetice întâmplătoare care se pot fixa într-o populație fără a avea neapărat un avantaj adaptativ imediat (p. 27), efecte ale hazardului biologic (p. 28), constrângeri impuse de modul în care organismele se dezvoltă de la embrion la adult (constrângerile *evo-devo*, p. 55), precum și apariția unor inovații genetice rare, greu de explicat printr-un model strict gradualist (p. 59). Astfel, autorii propun o înțelegere mai nuanțată a evoluției limbajului, în care discontinuitățile și aparițiile neașteptate nu sunt excluse din cadrul evoluționist. Apreciem că această parte este utilă pentru cititorul umanist, tocmai fiindcă obligă la o alfabetizare biologică mai de adâncime, necesară dacă se dorește aprofundarea abordării biolingvistice. În același timp, trebuie observat că autorii tind uneori să trateze critica modelelor alternative ca pe o respingere aproape definitivă a acestora. Polemica lor este intelectual stimulativă și deschide perspective interesante, însă forța argumentului rămâne limitată de faptul că se sprijină mai mult pe ipoteze teoretice decât pe dovezi biologice și genetice directe.

În capitolul II, *Evoluția biolingvisticii* (p. 67–104), sunt abordate întrebări fundamentale despre originea și variația limbajului din perspectivă biolingvistică. Autorii readuc în discuție observația că „facultatea limbajului este uniformă în populația umană” (p. 68) și încearcă reconcilierea unității și a diversității prin apelul la gramatica universală și la instanțierile sale accidentale – gramaticile particulare. Teza centrală a capitolului se dezvoltă în jurul ideii că „limbajul nu a evoluat ca un sistem de comunicare, ci ca instrument pentru gândire” (p. 80), iar mecanismul acestuia se bazează pe o procedură generativă recursivă – operația „unire” (p. 81–82). O ipoteză importantă avansată în carte este că procedura generativă aflată la baza limbajului uman ar fi apărut brusc, ca rezultat al unei mutații minore (p. 85), iar această schimbare ar fi produs un salt evolutiv decisiv, făcând posibilă apariția limbajului în forma sa specific umană.

Și capitolul III, *Arhitectura limbajului și importanța ei pentru evoluție* (p. 105–126), reia ipotezele biolingvistice și face distincția între limbajul intern și expresiile sale variate, arătând că ceea ce trebuie explicat evoluționist nu este diversitatea limbilor, ci apariția capacității biologice generale care face posibilă dobândirea oricărei limbi umane (p. 107). Din perspectivă evoluționistă, implicația este semnificativă: dacă nucleul limbajului poate fi înțeles ca o operațiune computațională elementară, atunci, problema originii sale se restrânge considerabil. Nu mai este necesar să explicăm apariția întregii diversități a limbilor istorice, ci apariția unui mecanism intern minimal, capabil să genereze structuri ierarhice nelimitate, precum și articularea acestuia cu sistemele responsabile de interpretare și externalizare. În acest context, autorii avansează o teză speculativă: „limbajul – mai exact, gramatica universală – a apărut în urmă cu 80.000 de ani și nu a mai evoluat de atunci” (p. 108), pe care o reiau și o dezvoltă în capitolul următor.

Capitolul IV, *Triunghiuri în creier* (p. 127–200), reflectă o abordare mai speculativă atunci când discută argumentele neurobiologice și genomice privind modalitatea în care s-a implementat neural proprietatea de bază a limbajului. Autorii încearcă să pună în legătură teoria minimalistă a limbajului cu unele ipoteze despre schimbările care ar fi putut avea loc în creierul uman. Mai precis, ei sugerează că apariția limbajului nu ar fi presupus formarea unui organ complet nou, ci mai degrabă o reorganizare relativ limitată a unor conexiuni deja existente între zone ale creierului. În acest context, autorii discută rolul fasciculelor nervoase, adică al „căilor de legătură” prin care diferite regiuni cerebrale comunică între ele, și se întreabă dacă o modificare a acestor conexiuni ar fi putut face posibilă apariția operațiunii numite „unire” (p. 191–198). Considerăm că această direcție este legitimă și chiar necesară, dacă biolingvistica vrea să depășească nivelul teoretic, pur formal. Totuși, aici diferența dintre ambiția explicativă și certitudinea empirică se vede cel mai bine. Autorii înșiși admit în mai multe rânduri că nu putem fi siguri și că multe ipoteze rămân incerte. În plus, afirmațiile formulate în carte trebuie citite cu prudență: ele se bazează pe datele neurobiologice și genomice disponibile la momentul publicării, în 2016, și nu pot fi considerate o demonstrație definitivă a modului în care a apărut limbajul uman. Apreciem, deci, că aceste capitole valorează mai ales ca hartă de cercetare, nu ca rezolvare a misterului. Ele ridică întrebări promițătoare, dar nu închid încă subiectul.

În concluzie, ediția românească a cărții lui Berwick și a lui Chomsky este binevenită și relevantă, traducerea volumului reprezentând un câștig real pentru mediul universitar și de cercetare românesc.

Importanța lucrării constă, în primul rând, în faptul că readuce în prim-plan una dintre marile probleme ale științelor limbajului: apariția limbajului uman și statutul său în evoluția speciei. Cartea nu oferă o soluție definitivă la această problemă, dar propune o construcție teoretică de mare forță, capabilă să reorganizeze câmpul întrebărilor legitime. Autorii susțin că limbajul este, în esență sa, un sistem intern al gândirii, că diversitatea limbilor ține în mare măsură de procesele de externalizare, că emergența facultății limbajului trebuie explicată prin reducerea acesteia la un nucleu computațional foarte simplu, eficient din punct de vedere biologic, și că apariția limbajului a fost rezultatul unui salt evolutiv, produs în urmă cu 80.000 de ani. Considerăm că aceste teze sunt suficient de bine motivate pentru a face din carte o intervenție majoră în dezbaterile contemporane, dar trebuie subliniat că acestea nu sunt definitiv probate și nu elimină posibilitatea unor contraargumente. În plus, volumul nu trebuie citit ca o introducere neutră în problema originii limbajului, ci ca o intervenție programatică, formulată din interiorul unei tradiții teoretice foarte puternice și foarte conștiente de sine.

Utilitatea cărții este semnificativă pentru cititorul cu formare în lingvistică, filosofia limbajului, științe cognitive, psiholingvistică și studii asupra evoluției; pentru cititorul general cultivat, cartea poate fi fertilă, dar necesită familiaritate cu un vocabular teoretic dens. Destinatarul prototipic al acestei ediții este studentul avansat, cercetătorul sau profesorul interesat de confluența dintre lingvistică și biologie evoluționistă. Ca obiect de lectură universitară și ca instrument de reintroducere serioasă a biolingvisticii în spațiul românesc, ediția este binevenită. Ca demonstrație definitivă asupra originii limbajului, cartea rămâne mai degrabă un argument major într-o dezbateră deschisă, decât ultimul ei cuvânt. Tocmai de aceea merită citită.

Lavinia CHERELUC (BRATU)

Universitatea din București, Facultatea de Litere,

Strada Edgar Quinet nr. 5, București

lavinia-denisa.chereluc@s.unibuc.ro

Imnul Acatist în literatura română din veacul al XVII-lea. Studii, ediții critice și glosar de Emanuela TIMOTIN, Cristina-Ioana DIMA, Mihail George HÂNCU și Daniar MUTALÂP, București, Editura Universității din București, Colecția „Ediții de texte”, 2026, 283 p.

Volumul prezentat aici este rezultatul proiectului de cercetare interdisciplinar AKATHYMN. Dedicată studierii circulației *Imnului Acatist* în spațiul românesc al secolului al XVII-lea, lucrarea investighează începuturile receptării în limba română a uneia dintre cele mai importante creații ale iconografiei bizantine. Autorii urmăresc recuperarea și contextualizarea celor mai vechi versiuni românești ale textului, analizând atât raporturile dintre redacțiile manuscrise și cele tipărite, cât și legăturile acestora cu tradițiile greacă și slavonă și cu mediile culturale și liturgice în care au luat naștere și au circulat.

Lucrarea se deschide cu un capitol introductiv (p. 11–17) semnat de Emanuela Timotin, în care sunt sintetizate importanța și caracteristicile textului în tradiția bizantină, circulația și receptarea sa în lumea ortodoxă și în spațiul românesc, dar și relația dintre tradiția iconografică și cea textuală a *Imnului*. Tot aici sunt expuse obiectivele volumului, relevanța documentării celor mai vechi redacții românești și principiile metodologice care au stat la baza editării textelor.

Urmează cinci capitole ample, consacrate fiecareia dintre redacțiile românești analizate: prima traducere românească, realizată la începutul secolului al XVII-lea la Mănăstirea Bisericanî (jud. Neamț) (p. 19–70); prima versiune românească tipărită, tradusă de mitropolitul Dosoftei (p. 71–88);

versiunea din manuscrisul slavo-român BAR 1348 (p. 89–112); tipăriturile muntenesti ale *Imnului Acatist* din ultimele decenii ale secolului al XVII-lea (p. 113–136) și versiunea inclusă în cel mai vechi *Triod* manuscris în limba română, copiat de Alexandru Dascălul (p. 137–158). Cele cinci studii sunt urmate de concluzii (p. 149–154) și de două note asupra ediției, una dedicată textelor românești (p. 155–158), iar cealaltă, textului slavon din manuscrisul BAR 1348 (p. 159–160). Volumul include, de asemenea, edițiile celor cinci redacții românești analizate și ediția redacției slavone din manuscrisul 1348 (p. 163–244), un glosar (p. 245–257) și o anexă ce reproduce imagini din culegerile care păstrează prima traducere românească a textului (p. 277–283).

Capitolul al doilea, semnat de Daniar Mutalâp și de Emanuela Timotin, se concentrează asupra celei mai vechi traduceri românești cunoscute a *Imnului Acatist*, păstrată în trei codice din secolul al XVII-lea, alcătuite la Mănăstirea Bisericiani. Fiind una dintre cele mai ample cercetări ale volumului, aceasta oferă o analiză detaliată a conținutului și a structurii celor trei manuscrise, discutând atât problemele de datare, cât și particularitățile activității celor trei copisti, Arsenie, Călin și părintele Teofil. Totodată, sunt evidențiate o serie de trăsături regionale reflectate în text. Aspectul cel mai interesant al studiului privește însă fenomenul variantelor multiple de traducere conservate în toate cele trei culegeri, rezultat al unor revizuii succesive și al utilizării mai multor surse, atât în procesul traducerii, cât și în cel al copierii. După cum subliniază autorii, un asemenea fenomen este atestat într-un număr restrâns de manuscrise românești din secolele al XVI-lea și al XVII-lea, cele mai multe provenind din spațiul moldovenesc.

Importanța acestei contribuții nu ține doar de dificultățile tehnice pe care le presupune editarea unor scrieri cu variante multiple de traducere. La fel de valoroase sunt și perspectivele de cercetare pe care studiul le deschide. Existența altor texte românești vechi care recur la mecanisme similare arată că modelul editorial propus de autori poate servi drept punct de referință pentru viitoare ediții critice și pentru investigarea unui fenomen care rămâne încă insuficient explorat.

Prima ediție românească tipărită a *Imnului Acatist*, inclusă în *Cartea de rugăciuni* publicată de Dosoftei la Unieș în 1673, constituie subiectul celui de-al treilea capitol, semnat de Cristina-Ioana Dima. Analiza este structurată în jurul a două secțiuni dedicate observațiilor filologice și lingvistice și se concentrează asupra principalelor probleme ridicate de text. Faptul că nu urmărește o examinare exhaustivă a tuturor aspectelor este explicabil, având în vedere că autoarea a editat în 2023 *Cartea de rugăciuni* în cadrul proiectului AKATHYMN, apărută la Editura Universității din București, prilej cu care a investigat pe larg numeroase chestiuni legate de această tipăritură. Accentul cade, astfel, pe locul textului în tradiția moldovenească a *Imnului Acatist*, pusă în relație atât cu primele traduceri manuscrise de la Bisericiani, cât și cu contextul mai larg al activității culturale și tipografice a lui Dosoftei. Deosebit de interesantă este discuția privind originea acestei traduceri. Pe baza comparației dintre versiunea românească și mai multe ediții slavone ale *Imnului Acatist*, Cristina-Ioana Dima susține că sursa utilizată de Dosoftei trebuie căutată în tradiția slavonă răspândită în spațiul ruten, și nu în ediția lui Petru Movilă din 1629, așa cum afirmase Ștefan Ciobanu. În acest context, o culegere rutenă de rugăciuni tipărită la Lavra Pecerska în 1636 oferă repere comparative importante, fără a fi exclusă nici posibila influență a unor ediții grecești sau latine.

Deși ocupă un spațiu relativ restrâns în economia capitolului, observațiile lingvistice le completează în mod fericit pe cele filologice. Acestea pun în lumină influența modelului slavon asupra sintaxei traducerii, vizibilă în numeroase inversiuni și dislocări, și contribuie la conturarea imaginii lui Dosoftei ca traducător aflat permanent între fidelitatea față de textul-sursă și dorința de a valorifica resursele expresive ale limbii române.

Manuscrisul slavo-român BAR 1348 reprezintă obiectul celui de-al patrulea capitol, de care s-au îngrijit Mihail-George Hâncu și Emanuela Timotin. Rămas neterminat, codicele conservă, printre altele, o copie slavonă a *Imnului Acatist* și traducerea sa în limba română datorată logofătului Mihail din Țara Românească. O însemnare păstrată indică, de asemenea, că documentul a aparținut ulterior lui Hrisant Notara înainte de alegerea sa ca patriarh al Ierusalimului. Contribuția cea mai importantă a studiului privește însă poziționarea manuscrisului atât în tradiția slavonă, cât și în cea românească a *Imnului*. Analiza textului slavon arată că nu poate fi încadrat fără rezerve în niciuna dintre redacțiile deja stabilite în studiile anterioare, iar examinarea versiunii românești realizate de logofătul Mihail

permite o formă de reconstituire a surselor utilizate și a modului său de lucru. Autorii demonstrează că acesta a avut la dispoziție o sursă românească ce conserva dublete de traducere, fapt ce leagă codicele de tradiția textuală asociată scriptoriului de la Bisericiani. Deși logofătul preia numeroase pasaje ale traducerii moldovenești, el intervine frecvent și propune soluții noi, uneori mai apropiate de textul slavon pe care îl folosea.

Cel de-al cincilea capitol, datorat Emanuelei Timotin, este consacrat tipăriturilor muntene ale *Imnului Acatist* și urmărește o tradiție de traducere distinctă de cele trei versiuni discutate anterior. Textele cercetate au fost publicate în ultimele decenii ale secolului al XVII-lea la București, în jurul anului 1681, la Mănăstirea Snagov, în ediția realizată de Antim Ivireanul în 1698, precum și în *Triodul* tipărit la Buzău al episcopului Mitrofan din anul 1700. Un loc central în cadrul studiului îl ocupă însă versiunea lui Antim Ivireanul, al cărei text este editat în volum. Alegerea este firească, dacă avem în vedere că tipăritura bucureșteană s-a păstrat până astăzi într-un singur exemplar incomplet. Deși Antim reia tipăriturile bucureștene anterioare, analiza comparativă pune în lumină intervențiile sale la nivel lexical, morfologic și sintactic, precum și orientarea sa către soluții mai apropiate de tradiția greacă a textului. Emanuela Timotin observă, de pildă, modificarea unor structuri din *prooimion*, unde apare o formulare la persoana întâi singular („eu, robul tău”), diferită atât de tradiția românească anterioară, cât și de versiunea grecească asociată contextului istoric al salvării Constantinopolului. În plus, lecțiunea aparține unei alte tradiții grecești, atestate încă din secolul al XIII-lea, în care accentul se deplasează de la dimensiunea comunitară a *Imnului* către devoțiunea individuală. În același timp, studiul evidențiază rolul pe care ediția de la Snagov l-a jucat în istoria ulterioară a textului, întrucât a devenit versiunea de referință pentru tipăriturile din secolul al XVIII-lea, fiind preluată aproape integral și în *Triodul* lui Mitrofan.

Ultimul capitol de analiză al cărții, redactat de Emanuela Timotin, urmărește o versiune a *Imnului Acatist* păstrată într-un *Triod* manuscris de la sfârșitul secolului al XVII-lea din Țara Românească, respectiv codicele aflat sub cota ms. rom. BAR 5027, atribuit lui Alexandru Dascălul. Copistul, un cărturar originar din spațiul polono-lituanian, probabil ucrainean și ortodox, a activat în mediul românesc de la sfârșitul secolului al XVII-lea. Contribuția principală a capitolului privește stabilirea raporturilor dintre traducerea lui Alexandru Dascălul și celelalte versiuni românești ale *Imnului Acatist*. Examinarea comparativă demonstrează că textul nu reproduce fidel niciuna dintre redacțiile cunoscute anterior. În numeroase pasaje, el se apropie de tipăriturile muntenești, în altele, de traducerea lui Dosoftei. Totuși, păstrează suficiente particularități care par să provină din confruntarea directă cu sursa slavonă pentru a fi considerat o redacție distinctă.

Așadar, principala contribuție a volumului depășește simpla reunire a unor redacții românești ale *Imnului Acatist*, iar valoarea lui se reflectă în felul în care reconstituie istoria circulației acestei scrieri și etapele prin care a fost tradusă, revizuită și transmisă de-a lungul secolului al XVII-lea. Prin analiza comparativă a variantelor manuscrise și tipărite, autorii reușesc să ofere o imagine nuanțată asupra receptării *Imnului* în limba română și asupra legăturilor sale strânse cu tradițiile greacă și slavonă. De asemenea, lucrarea se remarcă și prin resursele pe care le pune la dispoziție. O bună parte dintre textele analizate sunt conservate în exemplare unice sau în codice puțin cercetate până acum, iar includerea lor într-o ediție critică facilitează accesul la o serie de materiale care, în lipsa unui asemenea demers, ar fi fost rezervate doar unui cerc restrâns de specialiști. O altă contribuție majoră a lucrării privește editarea textului din manuscrisul românesc BAR 540 de la Bisericiani. Având în vedere că textele care conservă variante multiple de traducere nu au beneficiat până acum de ediții critice, iar filologia românească nu dispunea de un model editorial consacrat pentru astfel de scrieri, soluțiile practice adoptate de autori oferă un reper metodologic extrem de util pentru cercetările viitoare.

Roxana SAMOILĂ

Facultatea de Litere, Universitatea din București

samoilairoxana@gmail.com